

A régészet népszerűsítése és oktatása Magyarországon a XIX. században

Ma már természetesnek vesszük, hogy műemlékeket látunk, múzeumba járunk, ahol letűnt korok népeinek használati tárgyait megismerjük. Pedig másfél évszázaddal ezelőtt néhány tudósnak elszánt harcot kellett vívnia azért, hogy a még meglévő ódon épületeket, a földből véletlenül – s nem egyszer tömegesen – előkerülő tárgyakat megmentsék, s a megmaradásukat lehetővé tevő új tudomány, a *műrégészet* létrejöhesse. Ez új szemléletet kívánt a korábbi „kincskeresés” helyett, s az új szemlélet megvalósításában a magyar műrégészet három nagy személyisége: Ipolyi Arnold, Rómer Flóris és Henszlmann Imre játszotta a vezető szerepet.

A társadalom különböző rétegeinél más és más eszközökkel próbálkoztak, felhasználták az iskola-rendszer és a közéleti tevékenység adta lehetőségeket is. A falusi lakosság körében és a népiskolákban felvilágosítással, a magasabb fokú oktatási intézményekben a *műarcheológia* rendes tantárgyként való tanításával, az értelmiségieknél és a laikus érdeklődőknél előadásokkal akartak sikereket elérni, míg a honatyákat a dicső magyar nemesi múlt eszményének hangoztatásával lelkesítették.

Az 1868. november 15-én megindított Archeológiai Értesítő oldalain rendszeresen jelentek meg a műrégészet érdekében tett kérések, felhívások és az ezek által elért eredmények. A cikkek legnagyobb részének szerzője Rómer Flóris, de írt Ipolyi Arnold és Henszlmann Imre, később Hampel József is.

Rómer a „pedagógus”, aki kér, buzdít, ha kell ostoroz, örül a jó eredménynek és elkeseredik az értetlenség láttán, de sosem mond le a tanításról. Fraknoi írta róla, hogy „...*az ő személyében az elvont feladatoknak élő, zajtalan munkásságában kielégítést találó igazi tudós frigyét kötött népszerű agitátorral...mindenkinek a maga nyelvén tud beszélni és mindenkinek színvonalára leszáll, hogy őt aztán a saját magaslatára emelje.*”¹ Ipolyi, aki karizmatikus, irányító személyiség, előadásaiban és cikkeiben keményen bírálja, gyakran neveltségessé teszi a buta és értetlen embereket, függetlenül attól, melyik társadalmi réteghez tartozik az illető. Henszlmann mint országgyűlési képviselő diplomatikus, de határozott felszólalásaival sokat tett az Archeológiai Bizottság és a műemlékvédelem érdekében, a képviselő urak ezirányú szemléletváltoztatásában.

A műarcheológia népszerűsítése és oktatása érdekében megjelent rengeteg írásból válogattunk össze néhányat és csoportosítva közöljük őket aszerint, melyik társadalmi réteget célozták meg.

Mivel a „felhívások” tudományos szaklapokban, valamint a fővárosi és vidéki újságokban jelentek meg, csak egy szűk réteg olvashatta őket. Rómer úgy vélte, hogy egyszerű szavakkal kell szólni a néphez, ha gyorsabb és jobb eredményt akarnak elérni, ezért 1866. június 15-i dátummal *Magyarország Földműveseihez* címmel közvetlen hangú és egyszerű stílusú felhívást írt, amelyet 4000 példányban osztottak szét a falusiak között. Arra kéri őket, hogy ne pusztítsák el az előkerülő régiségeket, legyenek azok bélyeges téglák vagy üvegedények, ne marassák ecettel az aranyak hirt réz tárgyakat, hiszen aminek zöld vagy vörös rozsdája van, az nem nemes érc. Tanácsot ad arra, miként emeljék ki a földből a tárgyakat, különösen az agyagedényeket, hogy azok egészben maradjanak. Óvja őket attól, hogy bármilyen régiséget a szatócsnak vagy a házalónak eladjanak „*egy-két krajczárért, egy ital lélek- és egészségvesztőért.*”² Jelentsék azokat papjuknak vagy a tanítóknak, akik majd az Akadémiának adnak hírt. Ezek a régiségek a nemzeti tudományt gyarapítják, amit aztán a külföld is méltányolni fog, „*És az érdem...nem lesz egyedül a tudós búvárá, hanem az összes nemzeté az első tudóstól a legutolsó földművelőig. Úgy van ez külföldön is. A gazda, aki valmit telkén talál, büszke; hogy nevét a világ ismerni fogja...hogyan nemzetének szemessége által szolgálatot tesz...*”³ Szót emel a babonáság ellen,

¹ Századok 1891. 177. old.

² Archeológiai Közlemények 1866. 206. old.

³ Uo. 206. old.

„... az ésszerszámok csak a múzeumokba valók. Ott van a nemzeti múzeumban egész gyűjtemény...ha ezeket valóban lehetne gyógyításra használni, a fővárosi orvosok sem hagynák ám ottan híjában heverni...”⁴ S hogy anyagi érdekeltségük is meglegyen, felhívását azzal zárja, hogy „... amit a egyetlen előttek feltár, velünk bizalmasan ismertessétek meg, bizonyosak lehetnek, hogy a lelt kincsnek vagy szerszámoknak illő, becsületes árát is fogjuk kívánságtokra kezeitekbe szolgáltatni.”⁵

A népnevelőkhöz, mint az őstörténet pionírjaihoz több alkalommal szólt, akiknek egyébként is egyik legnemesebb feladatuk a népet a durva vandalizmusból gyógyítani. Úgy véli, ha minden tankerületben csupán két-három népnevelő felkarolná a régészet ügyét, „néhány év alatt olyan polcra emelhetnők múzeumainkat, hogy a vaspályákat nem híjába építette volna az ország a külföldiek számára is.”⁶ Boldogan adná közre az Archeológiai Értesítő lapjain azon népnevelők neveit és munkáit, akik tanítványaik az őstörténelem tárgyaira figyelmeztetik. Nem azt várja, hogy a falusi gyerekek régészetet tanuljanak, hanem hogy ne pusztítsák el az előkerülő régiségeket mint haszontalanságokat, hanem értesítsék a helyi értelmiséget, azok pedig a régészeti egyletet vagy az Archeológiai Értesítő szerkesztőségét. Amikor Rómer a nemzeti múzeumban falusi embereket látott, megmutatta nekik a múzeum képes kalauzát és megkérdezte, találtak-e már ehhez hasonló tárgyakat, amire általában a következő választ kapta, „Hogyne volna uram, van ám, magam is nem egyszer találtam ilyesmit, de bizony földhöz csaptam, mint haszontalanságot eldobtam: mi tud ilyesmiről a szegény ember, hiszen mi tudatlan polgárok vagyunk.”⁷ E tudatlanságon legfőképpen a népnevelők tudnának segíteni, igaz, hogy ehhez a munkához bátorság is kell, mert el kell viselniük a gúnyolódást. Az is előfordult, hogy földművesek jelentek meg a nemzeti múzeumban, hogy „arany pénzeket” adjanak el jó áron, s mikor kiderült, hogy kincsük csupán 1–2 forintot ér, szomorúan és szitkozódva távoztak, „...a falusi oskoláknak kellene közbelépni és a népet felvilágosítani...”⁸

Rómer arról is értesít, hogy az 1867. szeptember 20-án tartott tanári értekezleten elhangzott, „az 1868-dik tanévben kísértessek meg az V. és VI. osztályokban a mytologiának és római régiségeknek latin nyelven tanítása.” Ő ennek sikerében egyáltalán nem reménykedett, mivel „az ifjúság annyira el van szoktatva minden szemlélestől, hogy még saját nyelvén is alig képes valamit...megtanulni...de hogy a tanárok belátják, hogy a classikai magyarázatokhoz szükséges, miszerint a tanulókat rendszeresen oktassanak a régiség vallásában és azoknak szokásaiban, az örövendetes.”⁹ Később, 1893-ban a vallás- és közoktatásügyi minisztérium lehetőséget adott a középiskolai tanároknak, hogy külföldre utazzanak és ott a régiségekkel megismerkedjenek. Az iskolai értesítőkből kiderül, mely iskolákban tartottak archeológiával kapcsolatos előadásokat.

Az egyházi személyek nagy hatása az akkori emberekre elvitathatatlan, ezért az ő műrégészeti kiművelésük több szempontból is igen fontos volt. Egyrészt nekik jelentették az előkerült leleteket, másrészt az erre való figyelmeztetés a szószékéről volt a leghatásosabb, harmadrészt tőlük (is) függött, hogy a templom és annak felszerelése megmarad-e eredeti stílusában vagy giccsekkel telerakva az ízléstelenséget terjesztik, végül a helység történetével is foglalkozniuk kellett volna. Rómer 1860-ban megjelent *A Bakony, természetrajzi és régészeti vázlat* című könyvében azon óhaját is kifejezi, bárcsak adna ki az esztergomi érsekség olyan rendeletet, amely szerint a lelkészeknek kötelező leírni falujuk, városuk történetét, kikérdezvén a helység véneit, felhasználva az iratokat, s az esperesek egy-egy látogatás alkalmával ezeket is ellenőriznék. Majd hozzáteszi, hogy tudja jól, a pusztá parancs csak visszataszítást szül, ezért a szemínáriumi növendékeknek kellene az erre való fogékonyságot nevelni. Ipolyi 1867-ben a Szent László Társulat 5. közgyűlésén beszédet tartott *Az egyházi művészet s annak emelése hazánkban* címmel. Hangsúlyozta, hogy az egyházi építészet nem lehet a divat játéka, vissza kell térnünk ősegyházunk eredeti művészi gyakorlatához. Az egyházi műrégészetet tanítani kell, hogy a műemlékek megfelelően legyenek fenntartva vagy helyreállítva. Egy évvel később Rómer örömmel közli, hogy a két felsőbb teológiai tanfolyam

⁴ Uo. 205. old.

⁵ Uo. 207. old.

⁶ Archeológiai Értesítő 1872. VI. évf. 27. old.

⁷ Archeológiai Értesítő 1871. V. évf. 37. old.

⁸ Archeológiai Értesítő 1871. V. évf. 191. old.

⁹ Archeológiai Közlemények 1868. 221. old.

hallgatói egyházi archeológiai előadásokra járnak, a főpapi karból pedig többen stílszerű helyreállításokat terveznek, így a hercegprímás az esztergomi Szt. István-féle kápolna restaurálását, a pannonhalmi főapát a Szt. Mártoni katakomba visszaalakítását, a garmaparti benedekrendi apátság kijavítását, deáki községnek egy nagyobb, román stílusú templomot terveznek, a régít Ipolyi már egy monográfiában megörökítette. Rómer még hozzáteszi, hogy fel kellene már hagyni az előítélettel, miszerint „*a román vagy gót...építés többé kerülne, mint az iránytalan kaszánya vagy veszélyes kővémalom, basilikának csúfolt építési mód, mely már megérdemelte, hogy hazánkból kiűzzessék!*”¹⁰ Amint az várható volt, Ipolyi püspökké való kinevezése után (1872) még jobban odafigyelt az egyházi kincsekre. Körlevelet adott ki egyházmegyéje papjaihoz, amelyben egyebek között szóvá tette, hogy felújítás címén a régi szép falfestményeket lemeszeltetik, vagy tarka színekkel újakat festetnek, az oltárok meg úgy tele vannak rakva ízléstelen csokrokkal, szobrokkal, gyertyatartókkal, hogy a lényeg, a feszület és az oltár asztala nem is látszik. Két esztendő múltával azonban már jó hírként közölték, hogy a veszprémi papnevelőben Szalay Pál, a teológia tanára keresztény műarcheológiát is tanít.

A pesti egyetemen az 1870-es években már voltak régészeti előadások. Hallgatóik érdekében Rómer szót emelt abban a levélben, amelyet a bölcsészeti karhoz írt az archeológiai ösztöndíjak ügyében. Véleménye szerint „*Ösztönzésre leginkább azon szaktudományok szorulnak, és segélyezést...azon egyetemi hallgatók érdemelnek, kik magukat nem kenyértudományokra szánják el, hanem...melyekre kevesen alkalmasok...(ide) sorozandók az archeológia és az érmészet, mint a történelem írásainak nélkülözhetetlen segédei.*”¹¹ Ezekre a szakemberekre szüksége van a Magyar Nemzeti Múzeumnak, a gimnáziumok mellett alapított vagy alapítandó érem- és régiségtárnak, a vidéki gyűjteményeknek. Ösztöndíjat azok kapnának, akik az egyetemen két féléven át az említett tárgyakat hallgatták és jó eredményt értek el, ezen felül egy iskolai éven át a nemzeti múzeum érem- és régiségtárában folytattak gyakorlatot. Ha itt is meg voltak velük elégedve, akkor javasolhatók a külföldi ösztöndíjra Berlinbe, Göttingába vagy Rómába. Németországban is ilyen rendszer működik, csak onnan a hallgatókat Rómába, Athénba vagy Egyiptomba küldik. Az Archeológiai Értesítő új folyamának kötetéből gyakran értesülünk arról, melyik tanévben kik tartottak előadást, mely témában és hány órában a segédtudományokból. Az előadók között volt Henszlmann Imre, Hampel József, Pasteiner Gyula, Pulszky Károly, Torma Károly, Ballagi Aladár, Czobor Béla és a század végén Kuzsinszky Bálint. A szakoktatásról Hampel 1880-ban elégedetten nyilatkozik. Ahogy ő fogalmaz, minden középtanodában a história tanára, a classikai philológia tanára s a rajztanár az antik művészetben s a modern műtörténetben jártassággal bír. A három tanár egyike az iskolai múzeum őre. Az egyetemi oktatást úgy szervezték meg, hogy az a tanároknak megadja a szükséges ismereteket, valamint hogy kutatókat neveljen. A kutatók kiképzésére külön kurzusok szolgáltak, egy év az ősrégészetre, egy a kalsszikai archeológiára, egy a pecsétanra és érmészetre, egy pedig a modern értelemben a műtörténetre. Gyakorlatra a nemzeti múzeumba jártak a hallgatók. Legalább egy évig középkori és modern műtörténetet az iparművészettel együtt tanítottak a püspöki szemináriumokban és a nem katolikus teológiai intézetekben.

A budapesti nemzetközi régészeti kongresszus előtt előadásorozatot tartottak azért, hogy a kongresszuson elhangzó előadásokat ne csak a szakemberek, hanem az egyetemi diákok és a „művelt közönség” is megismerhesse. Rómer és Henszlmann előadásain akadémikusok és tanárok is részt vettek. A későbbiekben is igény jelentkezett az ilyen előadásokra, ezért Szendrey János indítványára az Országos Régészeti és Embertani Társulat, valamint a Magyar Történelmi Társulat közösen úgy határozott, hogy „a tél tartalma alatt havonként kétszer rendez ily előadást.”¹² Ezután a régészet valamennyi témaköréből hallgathattak előadásokat az érdeklődők, az előadók: Pulszky Ferenc, Pulszky Károly, Torma Károly, Csánky Dezső, Czobor Béla, Szendrey János, Szádeczky Lajos, Boncz Ödön, Hampel József, Szilágyi Sándor, Ballagi Aladár és Fejérfatay László, a különböző szakterületek tudósai voltak.

Dr. Kovács Valéria

¹⁰ Archeológiai Közlemények 1868. 219. old.

¹¹ Archeológiai Értesítő 1872. VI. évf. 109. old.

¹² Archeológiai Értesítő 1886. új folyam VI. 434. old.